

מרים ילן שטקליס

יחידה זו תוקדש לדמותה של מרים ילן שטקליס כיוצרת.

מבנה היחידה:

א. פרטים ביוגרפיים

ב. מבוא

ג. מאפיינים ביצירתה:

✚ נושאים בשירים: * יחסים בין ילדים - בינו לבינה

* שגרות של יום-יום

* שירי עונות השנה

* השתקפות רוח התקופה

✚ עיצוב אמנותי ולשון הכתיבה

א. פרטים ביוגרפיים

מרים ילן שטקליס נולדה באודסה בשנת 1900. השם ילן הוא צירוף אותיות שמו של אביה יהודה ליב ניסן. בוגרת מדעי הרוח מאוניברסיטת חרקוב ומדעי היהדות מאוניברסיטת ברלין. למדה ספרנות בפריס. התגוררה בירושלים ועבדה בספריה הלאומית במשך 30 שנה. כלת פרס ישראל לספרות בשנת 1956.

שטקליס התייתמה בגיל צעיר. היא ידעה שנים ארוכות של בדידות וחולי. כתבה מספר ספרי ילדים שבהם תיארה ברגישות רבה חוויות ורגשות של ילדים. רבים משיריה, (45) הולחנו.

ב. מבוא

בחרנו להציג את יצירתה של ילן שטקליס כיוצרת קאנונית. בבתי ספר יש לעיתים נטייה לעסוק בספרות ילדים של יוצרים עכשוויים בלבד. אנו מבקשות להחזיר יוצרת קלאסית של ספרות ילדים אל השיח הספרותי בגן ובבית הספר.

ילן שטקליס היטיבה לבטא בשירתה חוויות ורגשות של ילדים תוך הבנת עולמם, קבלה והכלה שלהם. ילן שטקליס נחשבת מחדשת בכתיבה לילדים בכך שהכניסה היבט פסיכולוגיסטי לשיריה (דר, 2003). בשיריה יש גם מקום למעשים שלא יעשו ומציינת אמירות של ילדים שלא יאמרו. היא מאפשרת לקולם ומעשיהם של ילדים להישמע מבלי לשפוט אותם. לדעתה, אין ילדים רעים אלא ההתנהגות - היא זו שלעתים אינה ראויה. ילן שטקליס מציגה את עולמו הפנימי של הילד אשר, במקרים רבים נמצא בהתחבטות עם עצמו (דיאלוג פנימי) ובקונפליקט עם עולם המבוגרים.

בשירי ילן שטקליס מגוון רחב של ז'אנרים: שירים ליריים-וידויים, שירים סיפוריים, שירים תיאוריים. בשירים ניכרת גם רוח התקופה - טרום מדינה והעשורים הראשונים לאחר הקמת המדינה.

את יחידת שירי מרים ילן שטקליס אפשר לבנות במספר אופנים: א נושאים בשירתה ב. תחום העיצוב האומנותי והלשוני (מבנה, שימוש במטאפורות ודימויים, חריזה, סגנון).

שירי ילן שטקליס יאים לטווח גילאים רחב החל מפעוטות וכלה בכתות ד' ה'. הגננת או המורה תתווך את הנושא בהתאם לגיל הילדים.

ג. נושאים בשירה:

יחסים בין ילדים - בינו לבינה

מיכאל

שם השיר מעיד על נושאו – מיכאל.

הוא עוסק באהבה נכזבת. זהו נושא אוניברסאלי. אמנם, המלה אהבה לא מוזכרת באופן מפורש בשיר, בכל זאת היא נמצאת בכל השיר, עולה ומציצה מבין שורותיו.

השיר כתוב בגוף ראשון היבט שמוסיף לאינטימיות של הנושא הרגיש. למרות שזו אהבה של ילדה, עוצמת הרגשות אינה פחותה מזו של מבוגרים וכך גם עוצמת האכזבה.

האכזבה ממיכאל עולה מיד עם הפתיחה:

"ומי לא בא?"

מיכאל."

למעשה אנו יודעים את סוף האירוע כבר מתחילת השיר.

ההתרגשות של הילדה לקראת בואו של מיכאל ניכרת בהכנות לפני הפגישה, תיאור המעשים בזמן ההמתנה לפגישה ומאופיינת בפעלתנות רבה:

חיכיתי חיכיתי, / בכיתי, בכיתי, . "וכן "ובחלון ישבתי / והקשבתי/ וחשבתי/ מיכאל" וגם "ובגוזזטרא עמדתי, / ולחצר ירדתי, / וחרדתי-מיכאל.."

בשיר חוזרת השאלה "ומי לא בא?" מספר פעמים למרות שהתשובה על שאלה זו ניתנת כבר בבית הראשון.

הקורא יודע מי לא בא ובכל זאת השורות המתארות את ההמתנה מצליחות לעורר בנו מתח וציפייה.

יש הלימה בין התוכן הפעלתני והמבנה הפרוזודי. השיר כתוב בשורות קצרות היוצרות מקצב מהיר.

בשיר יש עלילה סיפורית בלשון עבר, אבל הרצף הכרונולוגי של הזמנים אינו מוקפד. עבר רחוק ועבר קרוב מעורבבים זה בזה. ייתכן ומעברים אלה מעידים על סערת נפש בדוברת. היא עוברת מפעילות לפעילות בחוסר מנוחה.

בתחילת השיר ובסיומו הדוברת מגיבה בבכי. זאת נראית תגובה טבעית, זו בחירה ילדית:

בתחילת השיר: "חיכיתי חיכיתי, בכיתי בכיתי, ומי לא בא? מיכאל". ובסיומו: אומרת הדוברת מתוך כעס ועלבון: "אני אראה לך, מחר אלך לך ואבכה כל הזמן".

המלים המבטאות את מצב ההמתנה הולכות ומתעצמות במשמעותן: ישבתי, הקשבתי, חשבתי עמדתי, ירדתי וחרדתי. מתגלגל משיבה דרך ציפייה לחרדה. החרדה נוצרת כשיש מודעות והבנה שמיכאל לא יגיע.

כאן כבר אינה שואלת, כמו בבית הראשון: "ומי לא בא?" אלא פוסקת: "והוא לא בא".

מיכאל אינו מתואר בשיר ואיננו יודעים עליו פרטים, אבל שמו מוזכר ונוכחותו מורגשת בכל בית מעין 'נוכח-נעדר'. למעשה שמו חותם כל בית. לשיר שמונה בתים. מתוכם שישה בני ארבע שורות ושניים בני שלוש שורות.

זירת הפעילות של הדוברת מתפרשת על פני מספר מקומות. היא מתחילה ליד החלון, עוברת לגזוזטרא, ומסתיימת בחצר. אפשר להוסיף לזירות ההתרחשות גם את הגן אליו היא עתידה להגיע בבוקר שלמחרת. הסיום סגור. זהו סיום מר. סיום של בכי שיש בו פורקן אך לא נחמה.

נקודות לדיון ולפעילות לאחר קריאת השיר:

- ❖ מה הרגשתם בעקבות קריאת השיר? (רצוי לשים לב לטווח הרגשות ולדיוק בשיומם)
- ❖ ספרו מה התרחש בשיר.
- ❖ תארו את ההכנות של הדוברת לקראת הפגישה עם מיכאל.
- ❖ ציירו תמונה או שתיים על פי השיר.
- ❖ מי לדעתכם הדמות הראשית? הסבירו.
- ❖ מה אנו יודעים מתוך השיר על הדוברת?
- ❖ מה אנו יודעים על מיכאל?
- ❖ מה הרגישה הדוברת בשיר בצפייה למיכאל וכשמיכאל לא הגיע? נסו להשתמש במילות המביעות רגש (אהבה, התרגשות, דאגה, כעס, כאב, צער, אכזבה, עלבון, בדידות)
- ❖ אילו הייתם פוגשים את הדוברת בשיר מה הייתם אומרים לה?
- ❖ תארו את מבנה השיר, מבנה הבתים והנושאים.

דני גיבור

השיר עוסק בתגובה של דני על התנהגותה של נורית. הוא פורץ בבכי. מעניינת במיוחד גישת האם לבכי. בעיניה ילד שבוכה הוא תינוק - בכיין ופתי קטון ומי שאינו בוכה הוא גיבור ונבון, או אולי זה מה שדני הבין כמסר חברתי.

דני אינו מסוגל לעמוד בנורמה החברתית שנדרשת ממנו. הדמעות חזקות מן הכוונה שלו לעמוד בנורמה הנדרשת. הוא מתנצל על הדמעות ש"בוכות מעצמן".

שני בתים מוקדשים לדיון בנושא הבכי ורק בבית השלישי והרביעי מתבררת הסיבה לבכי.

גם בשיר זה כמו בשיר "מיכאל" חווה הדובר אכזבה עמוקה.

דני מנסה לבנות קשר מיוחד. הוא נותן לנורית, מכל הלב, פרח ותפוח. הפרח מתואר בפירוט רב "קטן ויפה, וכחל". כלומר דני בתשומת ליבו, בבחירה המדוקדקת הפך את הפרח למיוחד. מבחינתו "נתתי הכול".

נוצר פער בין מה שעשה, הרגיש וציפה לבין תגובתה המעשית של נורית. נורית מצדה נהגה כמי שאין לה כל מעורבות רגשית. היא גם לא מודעת, כנראה, לרגשותיו של דני. נורית קיבלה תפוח ואכלה אותו. קיבלה פרח שלא מצאה בו תועלת וזרקה אותו. היא הלכה לשחק עם ילד

שהיא כנראה נוהגת לשחק איתו. זה מול זו עומדים ילד מאוהב בסערת רגשות וילדה שממשיכה בשגרת מעשיה.

נקודות לדיון ולפעילות:

- ❖ תארו את ההתרחשות בשיר.
- ❖ מדוע, לדעתכם, דני בוכה?
- ❖ הביעו דעתכם על התנהגותם של דני ונורית.
- ❖ מה דעתכם על תגובת האם לבכי של דני?
- ❖ אילו פגשתם את דני ונורית מה הייתם אומרים לכל אחד מהם?
- ❖ האם קרה לכם מקרה דומה לזה של דני? כיצד הרגשתם? כיצד הגבתם?
- ❖ שימו לב לשורה השלישית בבית השני. מה דעתכם ממה נובע המבנה של השורה והרווחים? (הדברים נאמרים תוך כדי בכי).
- ❖ הביטוי "הדמעות בוכות בעצמן..." חוזר פעמיים בשיר. הביעו דעתכם האם יש שינוי במשמעות או באווירה של שני הביטויים. (זהו ביטוי רב עוצמה, מטבע לשון, המתאר בכי של ילד מעומק ליבו).
- ❖ לשיר יש מנגינה. אפשר לשיר את השיר או להשמיעו.

שגרות של יומיום

ילך שטקליס מתייחסת למצבים יום יומיים בחיי ילדים למשל קימה, השכבה, רחצה, ספור לפני שינה ועוד. ילדים מתקשים במעבר ממצב למצב כגון מעירות לשינה ממשחק לרחצה. שטקליס הבינה את הקשיים הללו ונתנה להם ביטוי בשירים. מצד אחד השירים מסייעים למבוגר להבין את הילד ומצד שני מעודדים את הילד לקראת השינוי. שטקליס משתמשת בהומור כדי לרכך את המעבר ולהקל על הילד לקבל אותו. לעיתים היא מגייסת דמויות וחפצים מחוץ למעגל המשפחתי של הילד כדי לעודד ולדרבן אותו לקראת השינוי.

לדוגמה ב"שיר בוקר לגורי" היא מגייסת את השמש והציפור כדי לזרז את גור. בשיר "עייפה בובה זהבה" מנסים להרדים את נורית בעזרת השלכה מעולם הצעצועים דובון, בובה, כדור וארנבת ש"כולם רוצים לישון".

מעניין לציין שבשירים אלה ההורים נעדרים מן הטקסט והמתח בינם לבין הילד מבוטא בצורה סמויה. שטקליס עוקפת בחן את הביטוי הגלוי של הקונפליקט בין הורים וילדים על רקע מצבים בחיי היום יום. בעזרת חפצים המהווים חלק מעולמו הקרוב של הילד מוצג הנושא המטופל בשיר. למשל הבובה אלישבע היא זו המסרבת ללכת לישון, הסבון בוכה כי דני אינו רוצה להתרחץ.

ב"שיר בוקר לגורי" – מתוארים קשיי ההתעוררות של גורי בבוקר וניסיונות המבוגר להאיץ בו לקום. ניסיונות השכנוע כוללים את הטבע מסביב, שכבר התעורר וקם משנתו ולכן משמש כדוגמה חיובית לגורי. כמו כן חשים בדרבון לקימה גם באמצעות בחירת המילים כגון "עורה עורה עור" וגם במבנה של השורות הקצרות ומרובות הפעלים.

"שיר ערש לאלישבע" – עוסק בבעיית ההשכבה של ילדים לשינה בלילה. הדובר בשיר מנסה לשכנע את הבובה ללכת לישון בעזרת השעון שמורה את השעה "כבר ורבע". ילדים שמפחדים משנת הלילה מנוחמים בכך שהם לא יהיו לבד בשינה כי "גם אני אשכב לישון" אומר השעון. הוא מוסיף שהלילה הוא זמני וכשהוא מסתיים קמים: "ומחר תקומי". השיר אינו נוגע ישירות בבעיית ההשכבה, אלא בעזרת ההשלכה על הבובה אלישבע, שהיא נושא השיר.

"לילה טוב לכסא" – שיר פרידה מהכסא לפני השינה. הדובר בשיר מאניש את הכסא ומשליך עליו רגשות ומצבים שהוא חווה או עשוי לחוות. "בודאי נחוצה גם לך מנוחה". פעולה של פגיעה אישית ועלבון בעקבותיה "והבקר-שרט/ החתול רגלך/סתם שרט... והלך... / לא בקש סליחתך!" הדוברת מעודדת את הכסא מרגיעה אותו לקראת השינה ומבטיחה לו שתדאג שישגחו עליו טוב יותר: "ואני ממחר, / אעמיד את הדב/ כשומר על ידך. / לילה טוב1/ לילה טוב...".

פעולות רחצה, אף הן מקור לאי הסכמה בין הורים וילדים. מצבים כגון: צחצוח שיניים, שטיפת ידיים לפני הארוחה ורחצה יום יומית גוררים בעקבותיהם רגעים של משא ומתן וניסיונות שכנוע. בשירים ישנה הלימה בין התוכן, הצורה והריתמוס של השיר. מומלץ לקרוא את השירים בקול ולהדגיש את המקצב הזורם, בו הם כתובים.

שירים מומלצים בנושא השגרות בחיי היום-יום:

שיר בוקר לגורי
שיר ערש לאלישבע
הסבון בכה מאוד
אמבטיה
אין אני רוצה לישון
עייפה בובה זהבה
לילה טוב לכסא
אל ואל ואל
עת גור נרדם
מפני ש-

פעילויות

- ❖ מנו את הפעילויות היומיומיות שאתם עושים מרגע ההתעוררות בבוקר עד שאתם הולכים לישון(כגון: לקום להתלבש, לנעול נעליים, לרחוץ פנים וידיים, לצחצח שיניים, לאכול ארוחת בוקר וכו').
- ❖ איזו פעילות אתם אוהבים לעשות ואיזו אינכם אוהבים? הסבירו מדוע.
- ❖ זהו בשירים "טקסים" שהדמויות מבצעות בשגרות היום-יום. (במונח "טקס" הכוונה לסדרת פעילויות קבועה שעורכים בחיי היום-יום למשל: פרידה מצעצועים לפני שינה, רחצה משותפת עם צעצועים וכד').
- ❖ נסו להסביר מדוע קשה לדמויות בשירים לקום בבוקר? הדגימו מתוך השירים.

- ❖ חשבו, האם גם לכם קרו מקרים דומים לאלו שמתארת המשוררת מרים ילן שטקליס בשיריה? תארו אותם.
 - ❖ איזה שיר אתם אוהבים במיוחד? נסו להסביר מה מצא חן בעיניכם.
 - ❖ ציירו את אחת מן הפעולות שאתם נוהגים לעשות במשך היום.
 - ❖ ניתן להמחזיז שירים כגון הסבון בכה מאוד, אמבטיה.
- (בגיל רך מאוד אפשר ללמוד את אברי הגוף בהמחזת שירי רחצה. לדוגמא עכשיו מסבנים את הידיים . . את הצוואר. . את הלחיים. . . וכן פעלים כגון: לרחוץ, לחפוף, לסבן, להקציף, לשטוף, לשפשף, לנגב, ליבש. . .).

שירי עונות השנה

הגשם

השיר פותח בשורה: "גשם גשם בא סוף-סוף" כלומר, הייתה ציפייה לגשם. כבר בפתחה נטוע רמז לחוויה חיובית. בשיר צלילים וקולות של גשם הטמונים במלים שנבחרו ובמקצב של השיר. אפשר "לשמוע" את הגשם מטפטף.

הגשם מתואר כגשם "טוב" ו"זך". (ניתן להשוות לשיר "גשם וגשם וגשם" שם יורד גשם בלי סוף, הוא קר ורטוב וגורם לתופעות לא נעימות: "לי יש נזלת, ואני משתעלת, מאוד לא טוב").

המקצב נוצר מחזרה על מלים וצלילים הקשורים לגשם ולמלים המסיימות את השורות. אפשר לחוש את הגשם שיוורד.

חורף

גם בשיר זה קולות ומראות של גשם: הקוראים "שומעים" את הגשם ואת הרוח ו"רואים", את הברקים. הקולות הם מגוונים: "בום-בום-בום", "טרך-טרך" בס-בס-בס. הגשם זוכה לתיאור שחוזר מספר פעמים: דופק", "דופקים". הרוח אף היא מתוארת: "ובוכה, בוכה הרוח" וגם "לא תנוח, לא תנוח". הברק מתואר כ "נחש גדול של אור". הפעילות הרבה של הגשם, הרוח והברק יוצרים אווירה של חורף ותחושה של סערה.

דין – דון – גשם

השיר פותח בצלילים שהגשם משמיע: "דין-דון".

השיר הוא פנייה אל הגשם. ישנו תיאור של הפעולות שהוא אמור לעשות: הוא צריך לרדת אל דני, על האחו, על העץ, השיבולים, שה ועגל. לצד רשימת הנהגים מהגשם מתואר גם השינוי שיתחולל בעקבות הגשם הזה: "דשאים יצמחו" "התפוח ייף וייף". . . "שיבולים יגבהו". . . "ילדים ישבעו".

רוח רוח ...

הדובר פונה אל הרוח בטענות, אבל עם קריצה. הרוח, כדרכה של רוח, משתוללת, שורקת ומיללת. לדובר יש טענות כלפיה בשם הילדים, הורדים, כל הגן, הברוש והפרחים. בזמן שהיא נושבת בעוצמה היא גורמת נזקים לסובב.

השיר, אחרי הפנייה אל הרוח, פותח בשאלה ומסיים באותה שאלה: "רוח, רוח...למה לא תשכב לנוח?" הדובר אינו מקבל תשובה במהלך השיר, לכן השאלה נשארת בעינה. אפשר להשוות את שתי התמונות שבשיר: התמונה המתארת את הופעת הכוכבים בשמים, השקטה והמעודנת לעומת תמונת הרוח המשתוללת.

גשם וגשם וגשם

בפתיחה של השיר הגשם מתואר כתופעה שלילית, כזה שגורם לנזלת ושיעול ותחושה לא טובה של רטיבות בכול. יחד עם זה הדוברת בשיר יוצרת הזדמנות לבנות עולם פנימי שונה מן המציאות. הדוברת מעופפת לעולמות אחרים: "אל ימים רחוקים" ... "אל איים ירוקים" ... "אל מעבר לציות". בדמיונה היא עוברת לעונה אחרת "והגן כולו פורח, עם השמש משוחח". גם הדוברת משתנה. מילדה מנוזלת ומשתעלת היא הופכת למלכה עם שמלה ארוכה וכל הגן מביט אליה. אולי תהיה גמד ותצא לחפש אוצר בהר לקנות מעיל ונעלים לאמא.

כאן מתחזקת הסיבה לכך שבגשם יש משהו רע. הוא גורם לחולי וקושי לאנשים שאינם מצוידים היטב לחורף. יש כאן ביטוי לשאיפה סמויה של הילדים לחלץ הורים מצרה, הבעת משאלה שיהיו להם כוחות מיוחדים לפתור בעיות בהינף שרביט של קסם.

הבית האחרון דומה לבית הפותח. הוא מחזיר את הדוברת למציאות: "וגשם, וגשם, וגשם בלי סוף..."

שלג בירושלים

השיר מתאר שלג בעיר ירושלים. התיאור מלא הוד והדר. ירושלים, שממילא נחשבת לעיר יפה במיוחד ("עשרה קבין של יופי ירדו לעולם - תשעה נטלה ירושלים ואחד כל העולם כולו. אין לך יופי כיופייה של ירושלים", תלמוד בבלי, מסכת קידושין, דף מט' ע"ב) זוכה לציפוי לבן, מרהיב של שלג. בשיר יש שילוב בין יופייה של ירושלים ויפי צחותו של השלג.

גם לשון השיר חגיגית במיוחד. משולבים בה דימויים ומטאפורות. לדוגמא: "רבבות כוכבי צינה" "מה יפית, ירושלים, באדרת לבנה..."

מתוך השלג המכסה את העיר מציצה שקדייה פורחת, המציינת את האביב. יש מחזוריות בעונות השנה. אחרי החורף תמיד יגיע האביב. כריתת הברית בשיר מזכירה את כריתת הברית בין ה' ונוח. הבטחה לדורות הבאים שלא יהיה מבול נוסף על העולם, וכן שלעולם תשרור מחזוריות בעונות השנה: "עוד כל ימי הארץ, זרע וקציר, וקור וחום, וקיץ וחורף, ויום ולילה לא ישבותו (בראשית, ח', 22).

פעילויות ונקודות לדיון ולשיחה

- ❖ תארו יום גשם כפי שמתואר בשירים של ילך-שטקליס.
- ❖ בחרו שני שירים שעוסקים באותו נושא והשוו ביניהם.
- ❖ אילו כוחות טבע לוקחים חלק ביום חורף? ציינו אותם.
- ❖ תארו יום חורף שאתם חוויתם. מה ראיתם ושמעתם? במה הוא דומה או שונה מן המתואר בשיריה של ילך שטקליס?
- ❖ מה אתם אוהבים ביום חורף גשום? מה אינכם אוהבים?

- ❖ רשמו פעולות שקשורות להתרחשויות חורפיות (מצנן, מרווה, משקה, מרטיב, נושב, סוער, מציף, הולם בעוז, חובט, סוחף. . .)
- ❖ ציירו תמונות המתארות חורף.
- ❖ נסו למצוא קשר בין נושא השיר לבין לשון השיר.

השתקפות רוח התקופה

ילן שטקליס כתבה שירים ליריים, שירים סיפוריים ובצדם כתבה גם שירים ששיקפו את רוח התקופה. האידיאולוגיות, הערכים והמסרים שעמדו על הפרק באותה עת ושאותם רצו להנחיל לדור הצעיר היו: התיישבות, הקמת המדינה, מלחמה ושלום, התנדבות, גבורה, הקרבה, מוות ושכול, בניית המדינה, קליטת עלייה, העדפת צרכי הכלל על צרכי הפרט ועוד. שירים אלה ניתן לקרוא קריאה הקשרית לנסיבות ההיסטוריות והתרבותיות של אותה עת, עליהם הגיבה המשוררת ילן-שטקליס ואותם ניתן לחשוף בשירים (דר, י', ואחרים 2007). בנוסף הם מזמנים אצל הקוראים של ימינו, שרחוקים מן התקופה המדוברת, קריאה אמפטיית לרגשות של צעירים בתקופות ובזמנים אחרים. הראל (1993) טוען כי ניתן לכנות את ילן שטקליס: המשוררת הלאומית לילדים.

דוגמאות לשירים שנותנים ביטוי לרוח התקופה:

תפילה
אביך גיבור,
החיל של אתמול
אבא שלי
כרטיס גיוס
גשר של ניר
הטנקיסט מספר
גם לי יש כנפיים
בא בחור מאי-שם

אביך גיבור

שיר ערש ששרה אם לבנה לפני השינה. שיר זה מבליט את הערכים ואת סדרי העדיפויות של התקופה. העת היא עת מלחמה ומספר רמזים לכך שזורים בשיר:

"אביך ער בשדה הקרב" (בית א')

לאב תפקיד חשוב - "קם לנקום נקמת הדם, קם לגאול שארית העם" (בית ג'). תפקיד זה אף יותר חשוב מתפקידו כאב כי "טרם באת הוא הלך" (בית ב') בשם השליחות והצו. צורכי המדינה קודמים לצורכי הפרט.

האם מנסה לנחם את הילד "גיבור אביך לבלי חת" (ביטוי למוטיב גבורה שזור בשיר – בית ג') וכן "שוב ישוב... יאיר האור" (סיום עם תקווה – בית ג').

בשיר זה יש מספר מאפיינים של שיר ערש. למשל: פנייה ישירה אל הילד, ניסיון לשכנעו להירדם ולישון, הרגעה, תיאור מצוקות בחברה או במדינה (ברוך, מירי)

נקודות לדיון ומחשבה:

הפעילויות המוצעות מתאימות לכל קבוצת השירים העוסקת בהשתקפות רוח התקופה:

- ❖ קראו את השיר וציינו את התרשמותכם מן השיר.
(המורה תתאר את התקופה בה עוסק ונכתב השיר. כיצד לדעתכם התרשם ילד, שחי באותם ימים, מן השיר? מהו ההבדל בין קורא מאותה תקופה לקורא עכשווי?)
- ❖ אילו ערכים בולטים בשיר? תנו דעתכם, האם ערכים אלה מרכזיים גם בימינו?
(לדוגמה בשיר "תפילה", הדובר אינו מבקש מאלוהים עט נובע, כדורגל או אופניים אלא מבקש להיות גיבור חיל במובן של מנהיג המוביל עולים מכל העולם לישראל).
- ❖ מהם קווי הדמיון והשוני בין דמויות ואירועים הנזכרים בשירי שטקליס לבין דמויות ואירועים בימינו?
(נושאים העולים בשירים אלה מעסיקים את הפרט והחברה גם בימינו. גם היום חיילים יוצאים להגן על הגבולות, גם היום אמהות מבכות את ילדיהם שנפלו. ההבדל הוא ביחס של הפרט והחברה לנושאים אלה ולמקום שהם תופסים בסדר העדיפות שלנו. מושגים כגון גבורה, הקרבה והתגייסות למען הכלל נמצאים, כנראה, במקום אחר בסדר העדיפות של החברה בימינו.)

עיצוב אמנותי ולשון הכתיבה

אמצעים צורניים המעצבים את התוכן ואת אוירת השיר:

בפרשנות ופיענוח של יצירה ספרותית מקובל לעסוק לא רק בתכנים ובמסרים אלא גם באמצעים הצורניים. אצל ילן-שטקליס, קיימים שירים שיש בהם הלימה בין תוכן השיר, המקצב והמבנה הגראפי, של השורות שלו. המראה החיצוני של שורות השיר מסייע בפרשנות השיר ותורם לה.

לדוגמא:

"יש לי קן מגבעולים" – ושירים נוספים מקבוצת שירי "משחק אצבעות" בהם השורות קצרות מאוד בהלימה לתוכן השיר ולקצב האירועים המסופרים בו.

"מפני ש-" – שיר הפותח בשורות קצרות ההולמות את הסרבנות של הילד:

"אני לא רוצה

אני לא רוצה

אני לא רוצה

לקום".

הוא ממשיך בשורות שהולכות ומתארכות ומפרטות את כל מה שניתן לעשות, אם לא קמים בבוקר. דברים אלה רחוקים מהמציאות היום-יומית:

"ולנום, ולשכב, ולנום נם-לא-נים,
אם אפשר עוד לשכב ולחלום חלומות ארוכים ירוקים-ירוקים,
אם אפשר ואפשר עוד לטוס על גבי עננים אל ימים רחוקים-רחוקים?"

בשיר "השעון רוצה לישון" השעון מתאונן על עייפות רבה ובסיום השיר המבנה מבטא את העייפות הזאת:

"טיק –

טיק-

טק..."

❖ דיבור ישיר של הדובר בשיר

כתיבה בגוף ראשון יוצרת אינטימיות בין הכותב והקורא ומעוררת אמינות בסיפור האירועים. למשל:
בשיר "שיר ערש לאלישבע" הדובר מספר בגוף ראשון:

"הבובה שלי גדולה

שם יפה קראתי לה

לה קראתי אלישבע".

וכן בשיר: "אבא שלי":

"אבא שלי –

הוא יודע הכול.

אבא שלי –

יש לו סוס גדול". ובשירים נוספים כגון: "לבדני" "גינגיני" "מכתב" "יש לי סוד" ועוד.

❖ אמצעים המעניקים מוסיקליות לשיר: חריזה, מקצב, אליטרציה, לשון נופל על לשון, חזרות צליליות- תרומה למשמעות השיר

לך-שטקליס מרבה בשימוש באמצעים המעניקים מוסיקליות לשירים. בין האמצעים בולטת החריזה, משקל היאמבי, אליטרציה, ואונומטופיאה.

לדוגמא בשיר "זאת הגברת שפנפנית" החריזה היא א'-א', ב'-ב', ג'-ג' וכן הלאה.

בשיר "עייפה בובה זהבה" בולט השימוש בחרוז (ב'-ד') ובריתמוס יאמבי:

"עייפה בובה זהבה,

ועייף מאוד הדוב.

הצללים לחדר באו...

לוחשים לי לילה טוב...."

בשיר "רוח רוח..." יש שימוש באונומטופיאה. הצליל של המלה רוח מכיל בתוכו את תנועת הרוח וקולה.

בשיר "השעון רוצה לישון" הצליל של השעון המתקתק חוזר בשורות רבות למשל:

"טיק-טיק-טק, אני כועס,

טיק-טיק-טק, אני רוגז,

טיק-טיק-טק, אני עיף - ...

אמצעים נוספים בעיצוב האמנותי ובכתיבה של ילן-שטקליס

- ❖ בשירים שזורות סצנות מוחשיות הלקוחות מן החיים (סצנה=תמונה). התמונות מתוארות בפרטים רבים העטופים בתחושות ובמחשבות של הילד החווה את החוויה.
- מאפיין זה בולט במיוחד בשירים העוסקים באירועי השגרות בחיי היום-יום של הילדים. למשל בשירים: "אמבטיה", "שמש, שמש במרום", "יש אחות לגור".
- ❖ האנשה – "הדג הקטן", "השעון רוצה לישון", "הדוד של בובתי", "הדוב חולה".
- ❖ הדוברים בשירים הם בעלי דמיון עשיר. הם מפליגים במצבי מציאות אל עולם דמיון ופנטסיה: "ידידי טנטן", "עת גור נרדם", "מעשה בילדה בודדה", "גינגי" "יש לי אי".

ביבליוגרפיה ליחידת ההוראה:

דר, י' ואחרים. (2007). ברוח הזמן: החזרת ספרות הילדים להקשרה ההיסטורי. תל-אביב: מכון מופ"ת.
ברוך, מירי. "שיר הערש - מהותו ותפקידו" אתר 2all . 3 נובמבר 2013
<http://www.2all.co.il/Web/Sites/agaluly/PAGE28.asp>

הראל, שלמה. (1993). קול מעמק קול מהר: פנים, תחנות ומהלכים, בספרות העברית לילדים. בית ברל: מרכז ימימה לחקר ספרות הילדים והוראתה.

היחידה פותחה ע"י איריס ברקוביץ וחייה לחמן מרכז תכנון לימודים הוראה והערכה
© כל הזכויות שמורות למכללת בית ברל